

UZBEK LAW REVIEW

VOLUME 1
2025

**ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИ
ТАҲЛИЛИ**

UZBEKISTAN LAW REVIEW

**ОБЗОР ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
УЗБЕКИСТАНА**

ИЛМИЙ ТАҲЛИЛИЙ ЖУРНАЛ	SCIENTIFIC ANALYTICAL JOURNAL	НАУЧНО АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
--------------------------------------	--	--

**2025
№1**

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ

БОШ МУҲАРРИР:

Гулямов Саид Саидахарович – юридик фанлари доктори, профессор.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ АЪЗОЛАРИ:

Рустамбеков Исламбек Рустамбекович – ю.ф.д., профессор.

Хужаев Шохжон Акмалжон ўғли – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори.

Оқюлов Омонбой – ю.ф.д., профессор.

Эргашев Восит Ёқубович – ю.ф.н., профессор.

Махкамов Отабек Мухтарович – ю.ф.д.

Суюнова Дилбар Жолдасбаевна – ю.ф.д., доц.

Мусаев Бекзод Турсунбоевич – ю.ф.д., доц.

Беков Ихтиёр – ю.ф.д., проф.

Бозоров Сардор Сохибжонович – ю.ф.д., проф. в.б.

Хазраткулов Одилбек Турсунович – юридик фанлари номзоди, доцент.

Самарходжаев Ботир Билялович – ю.ф.д., профессор.

Ходжаев Бахшилло Камалович – ю.ф.д., профессор.

Нарзиев Отабек Саъдиевич – ю.ф.д., проф. в.б.

Жолдасова Шахноза Батировна – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори.

Маълумот олиш учун қуйидагиларга мурожаат этиш сўралади:

**Гулямов Саид Саидахарович,
Рустамбеков Исламбек Рустамбекович**
ТДЮУ, Халқаро хусусий ҳуқуқ кафедраси,
Ўзбекистон Республикаси, Тошкент ш., 100047,
Сайилгоҳ кўчаси, 35. Тел: 233-66-36

"Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили"нинг электрон
нускаси Интернетдаги www.library-tsul.uz ёки
www.lawreview.uz сайтида жойлаштирилган.

**Журнал 2013 йилдан Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамасининг Олий Аттестация
комиссияси журналлари рўйхатига киритилган.**

Ушбу журналда баён этилган натижалар, хулосалар, талқинлар уларнинг муаллифларига тегишли бўлиб, Ўзбекистон Республикаси ёки Тошкент давлат юридик университети сиёсати ёки фикрини акс эттирмайди.

2025 йилда нашр этилди.

Муаллифлик ҳуқуқлари Тошкент давлат юридик университетига тегишли. Барча ҳуқуқлар ҳимояланган. Журнал материалларидан фойдаланиш, тарқатиш ва кўпайтириш Тошкент давлат юридик университети рухсати билан амалга оширилади. Ушбу масалалар бўйича Тошкент давлат юридик университетига мурожаат этилади. Ўзбекистон Республикаси, Тошкент ш., 100047, Сайилгоҳ кўчаси, 35.

ISSN 2181-8118

Масъул котиб: **И. Рустамбеков**
Нашриёт муҳаррири: **Н. Ниязова**
Техник муҳаррир: **Д. Козимов**
Лицензия № 02-0074

Босишга рухсат этилди – 28.03.2025

Нашриёт ҳисоб табағи – 5

«IMPRESS MEDIA» босмахонасида босилди
Адади – 100 нуска.

ИЛМИЙ-ТАҲЛИЛИЙ
ЖУРНАЛ

1/2025

**SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARIDAN XALQARO
TIJORAT MUNOSABATLARIDA FOYDALANISHNING
EVOLYUTSIYASI VA HOZIRGI HOLATI**
Turdialiyev Muhammad Ali Po'latjon o'g'li
Toshkent davlat yuridik universiteti
Xalqaro xususiy huquq kafedrası mudiri o'rinbosari,
y.f.f.d.,

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellektning xalqaro tijorat munosabatlaridagi evolyutsiyasi, hozirgi holati va rivojlanish istiqbollari har tomonlama tahlil qilingan. Tadqiqotda sun'iy intellektning dastlabki ekspert tizimlaridan boshlab, bugungi kunda mashinali o'rganish, chuqur o'rganish, tabiiy tilni qayta ishlash va blokcheyn bilan integratsiyalashgan zamonaviy yechimlargacha bo'lgan taraqqiyot bosqichlari yoritilgan. Xalqaro savdo moliyasi, bojxona jarayonlari, logistika va global ta'minot zanjirlarida sun'iy intellektidan foydalanishning amaliy jihatlari alohida ko'rib chiqilgan. Shuningdek, Jahon Savdo Tashkiloti, BMT va Yevropa Ittifoqi doirasida shakllanayotgan huquqiy-me'yoriy asoslar tahlil qilinib, ularning sun'iy intellekt qo'llanilishiga ta'siri baholangan. Maqolada sun'iy intellektning xalqaro savdoda samaradorlikni oshirishdagi roli bilan birga, huquqiy aniqlik va tartibga solish zarurati ham asoslab bergan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, xalqaro savdo, savdo moliyasi, logistika, ta'minot zanjirlari, raqamlashtirish, huquqiy tartibga solish

Аннотация: В данной статье всесторонне проанализированы эволюция, современное состояние и перспективы развития искусственного интеллекта в международных торгово-коммерческих отношениях. В исследовании освещены этапы развития искусственного интеллекта, начиная с первых экспертных систем и заканчивая современными решениями, интегрированными с машинным обучением, глубоким обучением, обработкой естественного языка и технологиями блокчейн. Отдельное внимание уделено практическим аспектам применения искусственного интеллекта в международных торговых финансах, таможенных процедурах, логистике и глобальных цепочках поставок. Также проанализированы формирующиеся в рамках Всемирной торговой организации, Организации Объединённых Наций и Европейского союза правовые и нормативные основы, а также оценено их влияние на применение искусственного интеллекта. В статье обоснована как роль искусственного интеллекта в повышении эффективности международной торговли,

так и необходимость правовой определённости и регулирования.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, международная торговля, торговое финансирование, логистика, цепочки поставок, цифровизация, правовое регулирование

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the evolution, current state, and future development prospects of artificial intelligence in international commercial relations. The study outlines the stages of artificial intelligence development, ranging from early expert systems to modern solutions integrated with machine learning, deep learning, natural language processing, and blockchain technologies. Particular attention is given to the practical aspects of applying artificial intelligence in international trade finance, customs procedures, logistics, and global supply chains. In addition, the legal and regulatory frameworks emerging within the World Trade Organization, the United Nations, and the European Union are analyzed, and their impact on the use of artificial intelligence is assessed. The article substantiates both the role of artificial intelligence in enhancing the efficiency of international trade and the need for legal certainty and appropriate regulation.

Key words: Artificial intelligence, international trade, trade finance, logistics, supply chains, digitalization, legal regulation

Kirish

Sun'iy intellektning xalqaro savdoga kirib kelishi jahon savdosi rivojida tub burilish yasadi. Oddiy ekspert tizimlaridan tortib, murakkab mashinaviy o'rganish dasturlarigacha bo'lgan jarayon savdo munosabatlarini butunlay o'zgartirib yubordi. Bu jarayonning ildizlari sun'iy intellektning nazariy asoslarini yaratgan ilk ilmiy ishlargacha borib taqaladi. Sun'iy intellekt rivojida muhim bosqichlar xalqaro savdo amaliyotiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Jahon Savdo Tashkiloti (JST) va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xalqaro Savdo Huquqi bo'yicha Komissiyasi (BMTXSHK) kabi nufuzli tashkilotlar sun'iy intellektning xalqaro savdodagi o'rni masalasiga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. Masalan, BMTXSHKning Elektron tijorat to'g'risidagi Model qonunining 7-moddasi elektron xabarlarini huquqiy jihatdan tan olish tartibini belgilaydi, bu esa sun'iy intellekt yordamida amalga oshiriladigan savdo

munosabatlariga ham bevosita taalluqlidir. Ushbu bobda sun'iy intellektning tarixiy rivojlanishi, hozirgi amaliy qo'llanilishi va kelajakdagi istiqbollari tahlil qilinadi. Shu jarayonda nafaqat texnologik yangiliklar, balki huquqiy me'yoriy asoslar ham hisobga olinadi.

Sun'iy intellektning xalqaro savdo kontekstidagi tarixiy rivojlanishi

Xalqaro savdoda sun'iy intellektning dastlabki qo'llanilishi asosan bojxona jarayonlari va savdo moliyasida tajriba sifatida yaratilgan ekspert tizimlariga asoslangan edi. Ekspert tizimlari bo'yicha ilk ishlanmalar savdoda sun'iy intellektdan foydalanishga poydevor yaratdi¹. 1970-yillarda ishlab chiqilgan MYCIN tizimi, garchi asosan tibbiy tashxis qo'yishga mo'ljallangan bo'lsa-da, murakkab qaror qabul qilish jarayonlarida qoida asosidagi yondashuvlarning imkoniyatlarini namoyish qildi². Bu tajriba keyinchalik savdo sohasida ham qo'llanila boshlandi. Xalqaro savdoda ilk sun'iy intellekt tizimlari asosan savdo hujjatlarini yuritish va logistika jarayonlaridagi takroriy ishlarni avtomatlashtirishga qaratilgan edi. AQSh Bojxona xizmati tomonidan 1980-yillarda joriy etilgan Avtomatlashtirilgan tijorat tizimi (ATT) bunga yorqin misol bo'la oladi. U yuk tashish jarayonini boshqarish va xavf-xatarlarni baholashda ekspert tizimlarining ayrim elementlarini qo'llash orqali sun'iy intellekt asosida savdo jarayonlarini yengillashtirish yo'lida katta qadam bo'ldi³.

1973-yilda tashkil etilgan Butunjahon banklararo moliyaviy telekommunikatsiyalar jamiyati (BBMTJ) tarmog'i xalqaro moliyaviy tranzaksiyalarning xavfsizligi va samaradorligini oshirish uchun dastlabki, oddiy sun'iy intellekt elementlarini joriy eta boshladi. O'sha davrning hisoblash quvvatlari cheklangan bo'lsa-da, bu tajribalar keyinchalik savdoda yanada rivojlangan sun'iy intellekt tizimlari uchun poydevor bo'ldi. 1988-yilda Jahon Bojxona Tashkiloti tomonidan Tovarlarini tariflashning yagona tizimi (Harmonized System) joriy qilinishi esa xalqaro savdo jarayonlarini yanada standartlashtirib, kelajakda bojxona va savdo tartib-taomillarida sun'iy intellektdan foydalanishga yo'l ochib berdi⁴.

1947-yilgi Tariflar va savdo bo'yicha Bosh kelishuv (TSBK) ning 3-moddasi ichki soliqlar va tartibga solishning milliy rejimi bilan bog'liq bo'lib, sun'iy intellekt asosidagi savdo jarayonlari uchun ham muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi. Moddada sun'iy intellekt bevosita tilga olinmagan bo'lsa-da, undagi "kamsitmaslik prinsipi" xalqaro savdoda sun'iy intellekt tizimlarini qo'llashda ham dolzarb ahamiyatga ega. Ya'ni, bu prinsip savdo hamkorlari uchun adolatsiz ustunlik yoki zarar keltirmaslikni ta'minlashi kerak.

1990-yillarda Internetning ommalashuvi va hisoblash quvvatining keskin oshishi xalqaro savdoda sun'iy intellekt qo'llanilishida katta sakrash bo'ldi. Elektron tijorat platformalari sun'iy intellekt elementlari bilan integratsiyalashgan holda paydo bo'lib, transchegaraviy bitimlarni tubdan o'zgartirdi. Dastlabki tavsiya tizimlari mashinaviy o'rganishning xalqaro iste'molchilar tajribasini individuallashtirishdagi ulkan imkoniyatlarini ko'rsatdi. Moliyaviy sektorda esa sun'iy intellekt asosidagi firibgarlikni aniqlash tizimlari keng qo'llanila boshladi. Kompaniyalar murakkab algoritmlardan foydalanib, xalqaro tranzaksiyalarni himoya qilishda yangi darajaga chiqdi.

1990-yillarning oxiriga kelib, tabiiy tilni qayta ishlash (TTQI) bo'yicha yanada rivojlangan texnologiyalar paydo bo'ldi. Ular xalqaro savdo aloqalarida zarur bo'lgan tarjima xizmatlari sifatini ancha yaxshiladi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan mashina tarjimasini tizimlarining joriy etilishi savdo muzokaralarida til to'siqlarini yengishda muhim qadam bo'ldi⁵. Yangi mingyillik boshlanishida global kompaniyalar uchun ta'minot zanjirini optimallashtirishga katta e'tibor qaratila boshlandi. Sun'iy intellekt asosidagi talabni bashorat qilish va ombor boshqaruvi yechimlari xalqaro miqyosda faol qo'llanila boshladi. Shu davrda sun'iy intellektning murakkab qaror qabul qilish imkoniyatlari amalda sinovdan o'tkazilib, savdo strategiyasi va xatarlarni baholash jarayonlarida qo'llanildi⁶.

Bundan tashqari, aynan shu davrda dastlabki blokcheyn texnologiyalari yuzaga kelib, kelajakda xalqaro savdo shartnomalarida aqlli kontraktlar (smart contracts) uchun poydevor yaratildi. 2005-yilda qabul qilingan BMTning "Xalqaro shartnomalarda elektron kommunikatsiyadan foydalanish to'g'risidagi konvensiyasi" xalqaro shartnomalarda elektron aloqalardan foydalanish

¹ Buchanan, B. G., & Shortliffe, E. H. (1984). Rule-based expert systems: The MYCIN experiments of the Stanford Heuristic Programming Project. Addison-Wesley.

² Shortliffe, E. H. (1976). Computer-based medical consultations: MYCIN. Elsevier.

³ US Customs and Border Protection. (2018). Automated Commercial System (ACS). Retrieved from [URL]

⁴ World Customs Organization. (1988). Harmonized System Convention. Brussels: WCO.

⁵ Hutchins, J. (1986). Machine translation: Past, present, future. Ellis Horwood.

⁶ Albus, J. S. (1991). Outline for a theory of intelligence. IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, 21(3), 473-509.

uchun huquqiy asos yaratdi. Bu esa, bevosita bo'lmasa-da, sun'iy intellekt asosida shakllanadigan va ijro etiladigan shartnomalarning rivojlanishiga yo'l ochdi.

2017-yilda kuchga kirgan, ammo aynan o'sha davrda muzokaralari olib borilgan JSTning "Savdoni yengillashtirish to'g'risidagi bitimi"ning 10-moddasi savdoda axborot texnologiyalaridan foydalanishni nazarda tutadi. Bu moddada bevosita sun'iy intellekt tilga olinmagan bo'lsa-da, u bojxona jarayonlari va savdo hujjatlarini yuritishda sun'iy intellekt tizimlarini qo'llashni rivojlantirishga zamin yaratadi.

2010-yillar esa xalqaro savdoda sun'iy intellekt uchun transformatsion davr bo'ldi. Bu davrning asosiy belgisi chuqur o'rganish (deep learning) va katta ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyatlarining keskin o'sishi edi. Kognitiv hisoblash tizimlari sun'iy intellektning xalqaro savdoga oid murakkab vazifalarda, jumladan, bozor tahlili va huquqiy me'yorlarga rioya etish jarayonlarida samarali ishlashini isbotladi¹. Logistika sohasida sun'iy intellekt asosidagi platformalar yuk tashishni tashkil etish va ta'minot zanjirini boshqarishda inqilobiy o'zgarishlar qildi. Bashoratli tahlil va real vaqt rejimidagi kuzatuv tizimlari yordamida jarayonlar ancha samarali bo'ldi.

Aqlli kontraktlar paydo bo'lishi esa xalqaro savdo shartnomalarini tuzish va ijro etishda yangi bosqichni boshlab berdi². Savdo moliyalashtirish sohasida sun'iy intellekt tizimlari xatarlarni baholash va kredit reytinglarini hisoblashda sezilarli darajada yaxshilanishlar olib keldi. Sun'iy intellekt va blokcheyn asosidagi tarmoqlar savdo moliyalashtirish jarayonlarini soddalashtirdi va an'anaviy amaliyotlarni o'zgartirdi³. Bundan tashqari, bojxona risklarini boshqarishda mashinaviy o'rganish (machine learning) keng qo'llanilmoqda. Bu tizimlar murakkab algoritmlar yordamida chegara xavfsizligini mustahkamlaydi va qonuniy savdoni yengillashtiradi.

Ushbu jarayonlar ortidan tartibga soluvchi organlarning e'tibori ham ortdi. Yevropa Ittifoqining 2020-yildagi "Sun'iy intellekt bo'yicha Oq Kitobi" xalqaro savdoda sun'iy intellektni boshqarishga qaratilgan keng qamrovli huquqiy asos yaratish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi. Shuningdek, Yevropa Ittifoqining "Ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglamenti" (MHQBUR) ning 22-moddasi, ya'ni

shaxsga oid avtomatlashtirilgan qarorlar qabul qilish, jumladan, profil yaratishga doir qoidalar xalqaro savdoda sun'iy intellekt qo'llanishi uchun katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, mijozlarni segmentlashtirish va kredit reytinglarini hisoblash jarayonlarida bu modda bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Jahon Savdo Tashkilotining Elektron savdo bo'yicha ish dasturi, dastlab 1998-yilda qabul qilingan bo'lsa-da, 2010-yillarga kelib yanada faol rivojlana boshladi. Bu dasturda xalqaro savdoda sun'iy intellektning ta'siri va oqibatlari tobora ko'proq muhokama qilinmoqda. Mazkur ish dasturi majburiy kuchga ega bo'lgan hujjat bo'lmasa-da, u sun'iy intellektning jahon savdosidagi imkoniyatlari va muammolari yuzasidan muloqot qilish uchun muhim maydon hisoblanadi.

Sun'iy intellektning xalqaro savdo operatsiyalaridagi hozirgi tendensiyalari

Bugungi kunda xalqaro savdoda moliyaviy operatsiyalar va xavflarni boshqarishda sun'iy intellektidan foydalanish tubdan yangicha yondashuvlarni olib kirmoqda. Rivojlangan mashinali o'rganish algoritmlari xalqaro bitimlarda kredit reytingini baholash va xavfni tahlil qilish jarayonlarida markaziy o'rinni egallamoqda. Savdo moliyasiga sun'iy intellektni joriy etish natijasida tranzaksiya (bitim) vaqtini sezilarli darajada qisqartirish va firibgarlikni aniqlash samaradorligini oshirish mumkin bo'ldi⁴. Tabiiy tilni qayta ishlash (TTQI) texnologiyalari savdo hujjatlarini qayta ishlash jarayonini soddalashtirdi. U turli tillardagi hujjatlarning asosiy ma'lumotlarini ajratib olish va tahlil qilish imkonini bermoqda.

Shuningdek, sun'iy intellektga asoslangan "Mijozni tanish" (MT) va Pul yuvishga qarshi kurash (PYQK) tizimlari xalqaro savdo moliyasida muvofiqlik jarayonlarini ancha yaxshiladi. Xavflarni boshqarishda esa sun'iy intellekt asosidagi bashorat qiluvchi tahlil bozor tendensiyalarini va mumkin bo'lgan buzilishlarni aniqroq oldindan aytib bera oladi. Bundan tashqari, muqobil ma'lumot manbalarini mashinali o'rganish algoritmlari bilan birlashtirish xalqaro savdo bitimlarida kredit xavfini yanada ishonchli baholash imkonini yaratmoqda.

Blokcheynga asoslangan savdo moliyasi platformalari sun'iy intellekt bilan integratsiya qilinib, transchegaraviy tranzaksiyalarni soddalashtirish va xavflarni kamaytirishda katta natijalar bermoqda. Bu yangiliklar nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki rivojlanayotgan mamlakatlar uchun

¹ IBM. (2011). IBM Watson: Beyond Jeopardy! Q&A. Retrieved from [URL]

² Szabo, N. (1997). Formalizing and securing relationships on public networks. First Monday, 2(9).

³ Marco Polo Network. (2019). Trade finance blockchain platform. Retrieved from [URL]

⁴ Casterman, A. (2018). Artificial intelligence in trade finance: A reality check. Trade Finance Global.

katlardagi kichik va o'rta bizneslar uchun ham savdo moliyasiga kirishni kengaytiradi. Bu holat Jahon Savdo Tashkilotining so'nggi hisobotlarida ham alohida ta'kidlangan.

Sun'iy intellektning xalqaro savdodagi qo'llanishiga oid huquqiy asoslar hali to'liq shakllanmagan. Masalan, Tovarlarini xalqaro sotish bo'yicha shartnomalar haqidagi BMT konvensiyasi (TXSSH) ning 9-moddasi odatlar va amaliyotlarni shartnomaga kiritishni nazarda tutadi. Bu norma, keng talqin qilinsa, sun'iy intellekt asosidagi amaliyotlarni ham savdo moliyasiga qo'shish imkonini beradi. Shuningdek, Xalqaro savdo palatasining hujjatlar asosida akkreditivlar bo'yicha yagona qoidalarida sun'iy intellekt alohida tilga olinmagan bo'lsa-da, undagi ko'plab qoidalar tobora ko'proq sun'iy intellekt asosidagi moliyaviy operatsiyalarga tatbiq etilmoqda.

Sun'iy intellekt xalqaro savdodagi global ta'minot zanjirlari va logistika jarayonlarini tubdan o'zgartirmoqda. Rivojlangan mashinali o'rganish algoritmlari hozirda talabni bashorat qilish, ombor boshqaruvi va marshrutlarni optimallashtirishda asosiy rol o'ynamoqda. Masalan, mijoz buyurtma bermasidan oldin ularning ehtiyojini oldindan aniqlab, yetkazib berishni tashkil qiluvchi kutilgan yetkazib berish modellari ta'minot zanjiri boshqaruvida sun'iy intellektning qudratini yaqqol ko'rsatadi¹. Logistika sohasida sun'iy intellekt asosidagi marshrut optimallashtirish tizimlari transchegaraviy tashishlarda vaqt va xarajatlarni keskin kamaytirib bermoqda².

Shu bilan birga, internet qurilmalari sun'iy intellekt analitikasi bilan birgalikda ta'minot zanjiri davomida tovarlarning real vaqt rejimida kuzatuv va nazoratini ta'minlamoqda. Bundan tashqari, sun'iy intellekt bojxona rasmiylashtiruv jarayonlarini ham yangilamoqda: tizimlar rasmiylashtirish vaqtini qisqartirib, qonunlarga rioya qilishni yaxshilamoqda. Masalan, Jahon Bojxona Tashkilotining BACUDA loyihasi bojxona faoliyatida xavflarni boshqarish va firibgarlikni aniqlashni kuchaytirish uchun sun'iy intellektdan foydalanmoqda.

Ta'minot zanjirlarining sun'iy intellekt asosidagi raqamli egizaklari xalqaro savdoda turli vaziyatlarni oldindan modellashtirish, xavflarni kamaytirish va muqobil strategiyalarni ishlab chiqishda qo'l kelmoqda. Shu bilan birga, kompyuter ko'rish texnologiyalari va mashinali o'rganish port operatsiyalarida samaradorlik va xavfsizlikni

oshirib, dengiz savdosini rivojlantirmoqda³. Bu kabi qo'llanmalar nafaqat operatsiyalarni optimallashtiradi, balki yanada barqaror va moslashuvchan global ta'minot zanjirlarini shakllantiradi.

Huquqiy nuqtayi nazardan, Jahon Savdo Tashkilotining savdo tartibotlarini soddalashtirish bo'yicha kelishuvi (xususan 7- va 10-moddalar) bojxona protseduralari va chegara boshqaruvida sun'iy intellektdan foydalanish uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, BMTning Savdo tartibotlarini soddalashtirish va elektron biznes markazi (BMT/STSEBM) ishlab chiqqan tavsiyalar va standartlar ham, garchi to'g'ridan-to'g'ri sun'iy intellektga oid bo'lmasa-da, tobora ko'proq sun'iy intellekt boshqaradigan ta'minot zanjiri jarayonlariga qo'llanilmoqda.

Xalqaro savdo muzokaralari hamda nizolarni hal etishda sun'iy intellektdan foydalanish tobora kengayib borayotgan va katta ahamiyat kasb etayotgan yo'nalishdir. Masalan, sun'iy intellekt asosidagi bashorat qiluvchi tahlil tizimlari savdo kelishuvlarining mumkin bo'lgan natijalarini modellashtirishda qo'llanilmoqda⁴. Mashinali o'rganish algoritmlari orqali savdo bitimlarining iqtisodiy ta'siri tahlil qilinib, muzokarachilarga asosli qarorlar qabul qilish imkoniyati yaratilmoqda. Shuningdek, tabiiy tilni qayta ishlash (TTQI) texnologiyalari savdo shartnomalari matnini chuqur tahlil qilish imkonini berib, muzokaralarda bo'sh joylar va ziddiyatlarni aniqlashga yordam bermoqda.

Nizo hal etishda ham sun'iy intellekt asosidagi arbitraj tizimlari tobora ommalashmoqda. Masalan, xalqaro savdo mojarolarini hal etishda blokcheyn asosidagi arbitraj xizmatlari paydo bo'lmoqda⁵. Mashinali o'rganish algoritmlari o'tgan savdo nizolari bo'yicha qarorlarni tahlil qilib, davom etayotgan muzokaralar va arbitraj jarayonlariga foydali ma'lumotlar taqdim etmoqda. Shu jihatdan, BMTning Xalqaro savdo huquqi bo'yicha komissiyasi (XSHK) ham xalqaro tijorat arbitrajida sun'iy intellekt imkoniyatlarini tan olib, ushbu yo'nalishda ish olib bormoqda.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt siyosatchilarga yanada murakkab savdo siyosati simulyatsiyalarini ishlab

¹ Guszcza, J., Lewis, H., & Evans-Greenwood, P. (2017). Cognitive collaboration: Why humans and computers think better together. Deloitte Insights.

² DHL. (2018). Artificial intelligence in logistics. DHL Trend Research.

³ Heilig, L., Lalla-Ruiz, E., & Vo?, S. (2017). Digital transformation in maritime ports: Analysis and a game theoretical framework. NETNOMICS: Economic Research and Electronic Networking, 18(2-3), 227-254.

⁴ Goldfarb, A., & Trefler, D. (2018). AI and international trade. In The Economics of Artificial Intelligence: An Agenda (pp. 463-492). University of Chicago Press.

⁵ Katsh, E., & Rabinovich-Einy, O. (2017). Digital justice: Technology and the internet of disputes. Oxford University Press.

chiqish imkonini bermoqda. Bu orqali turli savdo choralarining oqibatlarini oldindan baholash osonlashmoqda. Shuningdek, sun'iy intellekt savdo bitimlariga rioya etilishini nazorat qilishda ham qo'l kelmoqda — tizimlar katta hajmdagi savdo ma'lumotlarini tahlil qilib, kelishuv buzilishi mumkin bo'lgan holatlarni aniqlay oladi.

Huquqiy asos esa hali rivojlanish bosqichida. Masalan, JSTning nizolarni hal etish to'g'risidagi kelishuvining 17-moddasi, odatda nizolarni ko'rib chiqish panellari haqida bo'lsa-da, uni kengroq talqin qilganda, nizolarni hal etishda sun'iy intellektni ekspert yordamining bir shakli sifatida qamrab olish mumkin. Shuningdek, chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi Nyu-York konvensiyasi sun'iy intellekt haqida aniq qoidalarini o'z ichiga olmasa-da, amalda sun'iy intellekt yordamida chiqarilgan arbitraj qarorlariga ham qo'llanib bormoqda.

Xulosa

Yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi xalqaro savdo operatsiyalarida samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish, xavflarni aniqroq baholash va shaffoflikni kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, mashinali o'rganish, tabiiy tilni qayta ishlash, chuqur o'rganish va blokcheyn bilan integratsiya qilingan yechimlar transchegaraviy savdo munosabatlarini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqdi. Bu jarayon kichik va o'rta biznes subyektlari uchun ham global savdo tizimiga kirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Shu bilan birga, maqola davomida aniqlanganki, sun'iy intellektning xalqaro savdoda keng qo'llanilishiga mos keladigan yagona va kompleks huquqiy tartibga solish mexanizmi hali to'liq shakllanmagan. JST, BMTXSHK, BMT konvensiyalari hamda Yevropa Ittifoqi hujjatlari mavjud bo'lsa-da, ularning aksariyati sun'iy intellektni bilvosita qamrab oladi yoki keng talqinni talab qiladi. Bu esa huquqiy aniqlik, javobgarlik, shaffoflik va kamsitmaslik prinsiplari bilan bog'liq yangi muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt xalqaro tijorat munosabatlarining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib bo'lgan va uning ahamiyati kelajakda yanada ortib boradi. Shu sababli, xalqaro savdo tizimining barqaror va adolatli rivojlanishini ta'minlash uchun sun'iy intellektni qo'llashga oid huquqiy normalarni uyg'unlashtirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish hamda texnologik innovatsiyalar bilan huquqiy tartibga solish o'rtasida muvozanatni ta'minlash muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Buchanan, B. G., & Shortliffe, E. H. (1984). Rule-based expert systems: The MYCIN experiments of the Stanford Heuristic Programming Project. Addison-Wesley.
2. Shortliffe, E. H. (1976). Computer-based medical consultations: MYCIN. Elsevier.
3. US Customs and Border Protection. (2018). Automated Commercial System (ACS). Retrieved from [URL]
4. World Customs Organization. (1988). Harmonized System Convention. Brussels: WCO.
5. Hutchins, J. (1986). Machine translation: Past, present, future. Ellis Horwood.
6. Albus, J. S. (1991). Outline for a theory of intelligence. IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, 21(3), 473-509.
7. IBM. (2011). IBM Watson: Beyond Jeopardy! Q&A. Retrieved from [URL]
8. Szabo, N. (1997). Formalizing and securing relationships on public networks. First Monday, 2(9).
9. Marco Polo Network. (2019). Trade finance blockchain platform. Retrieved from [URL]
10. Casterman, A. (2018). Artificial intelligence in trade finance: A reality check. Trade Finance Global.
11. Guszczka, J., Lewis, H., & Evans-Greenwood, P. (2017). Cognitive collaboration: Why humans and computers think better together. Deloitte Insights.
12. DHL. (2018). Artificial intelligence in logistics. DHL Trend Research.
13. Heilig, L., Lalla-Ruiz, E., & Vo?, S. (2017). Digital transformation in maritime ports: Analysis and a game theoretical framework. NETNOMICS: Economic Research and Electronic Networking, 18(2-3), 227-254.
14. Goldfarb, A., & Treffer, D. (2018). AI and international trade. In The Economics of Artificial Intelligence: An Agenda (pp. 463-492). University of Chicago Press.
15. European Commission. (2021). Proposal for a Regulation laying down harmonized rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Brussels: E.C.
16. OECD. (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD Legal Instruments
17. World Trade Organization. (1998). Work Program on Electronic Commerce. Geneva: WTO